

Jeffrey Herf, *Three Faces of Antisemitism: Right, Left, and Islamist*, London: Routledge, 2023, 286.

Imajući u vidu tragedije koje su jevrejski narod zadesile pre i tokom Holokausta, proučavanje istorije antisemitizma ima značajno mesto u savremenoj istoriografiji. Hana Arent je u svojoj kanonskoj studiji *Izvori totalitarizma* izdvojila, upravo antisemitizam kao jedan od najznačajnijih osobina novog doba, hobsbaumovski rečeno, ekstrema. Sa istančanim osećajem za istorijske razlike, Arentova je antisemitizam podelila u dve velike celine – predmoderni i moderni. I dok se prvi temeljio na religijskim predrasudama nasledenim iz hrišćanstva, moderni (koji je započeo krajem 19. veka) je nastao u okolnostima nacionalnih država i masovnog društva u kome su Jevreji izgubili svoju pređašnju osobenost. Upravo je u dobijanju građanskih prava i izjednačavanju sa ostalim građanima, Arentova uočila paradoks sudbine Jevreja koji su se suočili sa slabljenjem svoje moći, ali i sa snažnim antisemitskim kampanjama u Drajfusovoj aferi u Francuskoj, pogromima u carskoj Rusiji, a potom i u Holokaustu. Drugi značajni istoričar i proučavalac antisemitizma, i sam emigrant iz Nemačke nakon 1933. godine, Džorž Mouz smatrao je da je koren modernog antisemitizma u *völkisch* ideologiji koja je decenijama od 19. do prve polovine 20. veka kao neprijatelj nemačkog naroda upravo označavala Jevreje.

U vrednim, a na žalost kod nas slabo prevedenim, studijama o Nemačkoj od 1871. do 1945. godine posebno se izdvojilo i ime američkog istoričara Džefrija Herfa. Kao potomak jevrejskih migranata iz Nemačke i Ukrajine, Herf se u akademskoj zajednici proslavio svojom pažnje vrednom i veoma prevedenom knjigom *Reakcionarni modernizam: tehnologija, kultura i politika u Vajmaru i Trećem Rajhu* (Reactionary Modernism: Technology, Culture and Politics in Weimar and the Third Reich). Kao etablirani i međunarodno priznati stručnjak za istoriju Nemačke, Herf je u decenijama koje su usledile objavio i knjige *Rat drugim sredstvima: sovjetska moć, zapadnonemački otpor i borba za evropske rakete* (War By Other Means: Soviet Power, West German Resistance and the Battle of the Euro-missiles), kao i *Podeljeno sećanje: nacistička prošlost u dve Nemačke* (Divided Memory: The Nazi Past in the Two Germanys). U skladu sa svojim akademskim interesovanjima, Herf je veliku pažnju posvetio i fenomenu antisemitizma, a u tom ciklusu objavljene su sledeće knjige – *Jevrejski neprijatelj: nacistička propaganda tokom Drugog svetskog rata i Holokausta* (The Jewish Enemy: Nazi Propaganda During World War II and the Holocaust), *Nacistička propaganda u arapskom svetu* (Nazi Propaganda for

the Arab World), *Neobjavljeni ratovi sa Izraelom: Istočna Nemačka i zapadnonemačka krajnja levica, 1967–1989* (Undeclared Wars with Israel: East Germany and the West German Far Left, 1967–1989). Ovom nizu, Herf je dodao i svoje najnovije delo *Tri lica antisemitizma: desničarsko, levičarsko i islamističko* (Three Faces of Antisemitism: Right, Left, and Islamist) koje je objavljeno decembra 2023. godine. Imajući u vidu prethodno navedeno, može se reći da ova knjiga predstavlja siže Herfovih prethodnih istraživanja koja je temeljno sprovodio decenijama. Motiv nastanka ove knjige nesumnjivo je bio vezan i za aktuelne političke procese na Bliskom istoku, odnosno za rat u Gazi, kao i podeljene reakcije javnosti u zapadnim zemljama i na univerzitetima povodom tog sukoba.

Oslanjajući se uveliko na svoju kanonsku studiju o reakcionarnom modernizmu, Herf je u prvim poglavljima nove studije ukazao na duge intelektualne tradicije antisemitizma u Nemačkoj pre 1945. godine. Kao naročito značajne autore, Herf je izdvojio Venera Zombarta i Osvalda Špenglera. Znatno kritičnije negoli u *Reakcionarnom modernizmu*, Herf je naglasio Zombartovu antisemitsku tezu o presudnoj ulozi Jevreja u nastanku kapitalizma i moderne epohe. Umnogome, Zombartovo delo je bilo naslonjeno na Marksov esej o jevrejskom pitanju, odnosno na duhovne karakteristike Jevreja i njihovu sklonost ka materijalizmu. Zombartov odnos prema rasnom pitanju bio je drugačiji nego kod nacista, što je Herf prepoznao kao razliku. Oslanjajući se na stare stereotipe o Jevrejima kao zajmodavcima, i Osvald Špengler je kritikovao ulogu ove zajednice u oblikovanju moderne epohe gradova i trgovačke kulture. Pored Zombarta i Špenglera, znatan doprinos širenju antisemitizma imala su i društva nemačkih inženjera čiji je predstavnik, glavni nacistički ekonomista Gotfrid Feder, označio Jevreje kao kreatore međunarodne finansijske zavere protiv Nemačke.

U narednih nekoliko poglavlja, Herf je ukazao na razvoj antisemitske ideologije kod nacista. U pogledu jezika, nacistička Nemačka je sve otvorenije počela da koristi termine kao što su *vernichten* i *ausrotten*, odnosno ubijanje, zatiranje, totalno uništenje i istrebljenje. Ideja o opštoj jevrejskoj zaveri koja objedinjuje Britaniju, SSSR i SAD protiv Nemačke dobila je svoje paranoidne forme među nacističkim rukovodstvom posebno nakon poraza kod Staljingrada, uočio je Herf. Jedna od osobenosti nacista bio je i izraziti anticionizam, odnosno odbacivanje mogućnosti da Jevreji kreiraju svoju državu. Nacistička strategija počivala je na tome da se sa Arapima napravi antijevrejski savez. Pored spoljnopolitičkog pokušaja opravdavanja

saradnje sa Arapima, nacisti su u ideološkom smislu visoko vrednovali arapski kolektivizam, ratobornost, pobožnost i drugo. Nacistički uticaj postojao je i kod iračkog premijera Rašida el Hilanija, kao i kod Muslimanske braće. Posebno važnu ulogu u ovom povezivanju odigrao je muftija jerusalimski Muhamed Amin el Huseini, koji je i boravio u Berlinu. Međutim, Herf nije delio uverenje pojedinih autora poput Volfganga G. Švanica i Berija Rubina koji su tvrdili da je Huseini imao presudnu ulogu u oblikovanju Hitlerove politike tzv. „konačnog rešenja jevrejskog pitanja“. Nacistička Nemačka je, i pre Huseinijevog predloga, primenjivala u okupiranim delovima SSSR-a mere masovnog ubijanja najpre prema sovjetskim zarobljenicima, a potom i prema Jevrejima. Uz to, nacističke vlasti su u ranu jesen zabranile emigraciju Jevreja, omogućavajući i njihovu deportaciju iz Nemačke i Austrije u Poljsku. Premda su kolaborirali sa nacistima, pojedini arapski političari i lideri, poput Huseinija, nisu procesuirani, što je Herf video kao grešku budući da je sa antisemitskim stavovima Huseini postao simbol arapskog nacionalizma u posleratnom periodu.

U drugoj velikoj celini, Herf je problematizovao odnos prema antisemitizmu u Hladnom ratu u obe Nemačke. Komunisti su najpre učestvovali u Drugom svetskom ratu, a u prvim godinama posleratnog perioda podržavali nezavisnost Izraela, da bi od 1949. godine podržavali antisemitske i antikosmopolitske Staljinove čistke. Slično suđenju Slanskom u Pragu, i u Istočnoj Nemačkoj (DDR-u) vlasti su uhapsile Paula Merkera, koji se dosledno zalagao za obeštećenje jevrejske imovine u Nemačkoj, temeljniji obračun prema nacističkoj prošlosti i podržavao je kreiranje države Izrael, iako nije bio Jevrejin. Istočna Nemačka je, suprotno Merkerovim idejama, krenula u kampanju protiv države Izrael podržavajući Arape. Antisemitizam istočnonemačkih komunista se ogleđao u obnovi starih formi nemačkog nacionalizma, antizapadnjaštva, antikapitalizma, kao i anticionizma. Uz to, DDR je aktivno učestvovao i u kreiranju antiizraelske koalicije u Organizaciji ujedinjenih nacija pomažući donošenje brojnih, po Izrael diskreditujućih rezolucija, uključujući i rezoluciju GS OUN 3379 iz 1975. godine po kojoj je cionizam proglašen za oblik rasizma. Koristeći se anticionističkim diskursom DDR je pokušavao da ostvari značajnije veze sa arapskim svetom što je bilo u suprotnosti sa politikom Zapadne Nemačke koja je podržavala Izrael. Pored ideologije, DDR je imao razvijene vojne odnose sa Egiptom, Irakom i Sirijom, pomažući ih vojno u ratovima protiv Izraela. Herf je ukazao da su palestinski i arapski teroristi koristili Istočnu Nemačku kao ba-

zu za terorističke napade u Zapadnoj Evropi. Komunistička podrška levičarskom antisemitizmu i arapskim socijalističkim pokretima završila se neuspešno, budući da su od 1980-ih ponovo ojačali islamisti. U poslednjim godinama DDR-a, vlasti su promenile politiku priznajući nacistički genocid prema Jevrejima i tražeći izvinjenje zbog zločina, hipokrizije i neprijateljstva DDR-a prema Izraelu. Za razliku od Istočne Nemačke, u Zapadnoj je situacija bila drugačija. Zapadnonemačka levica i liberali imali su u prvim godinama Banske republike simpatije za Izrael i zagovarali su novi odnos prema Holokaustu, zločinima i podržavali su restituciju imovine preživelim Jevrejima. Na Slobodnom univerzitetu u Berlinu je 1957. godine uspostavljena i omladinska organizacija koja je pored restitucije zagovarala i uspostavljanje diplomatskih veza sa Izraelom. Radikalizacija levice po izraelskom pitanju dogodila se posle 1965. godine budući da je i ona, u okolnostima Vijetnamskog rata i savezništva sa SAD, optuživala Izrael za zapadni imperijalizam. Nova levica imala je i kontakte sa PLO i Opštom unijom palestinskih studenata u Nemačkoj, što je doprinelo daljoj radikalizaciji. Herf je ukazao da su manjinu na leviци predstavljali lider studentskog pokreta Rudi Dučke i profesor Teodor Adorno koji su se protivili antiizraelskim aktivnostima levičarskih organizacija. Njihovi saveti, međutim, nisu urodili plodom, a radikalizacija je usledila posebnom 1970-ih godina tokom terorističkih napada u Minhenu 1972. i podrškom otmici aviona u Ugandi 1976. godine.

Posebna celina odnosi se na prelaz iz 20. u 21. vek u kome je Herf ukazao na uporedno postojanje desničarskog, islamističkog i levičarskog antisemitizma. Na desnici su Jevreji optuživani za ideju o velikoj zameni stanovništva, odnosno o navodnom potiskivanju belaca iz SAD u korist drugih rasa i kultura. Herf je pokušao da ukaže i na koji način je Donald Tramp korespondirao sa nasleđem totalitarizma. Za razliku od nacista/fasista, Tramp nije koristio nasilje u političkoj kampanji, nije težio kreiranju totalitarnog novog društva i kao neoliberal nije podržavao potčinjavanje privrede totalitarnoj državi. Takođe, razlika je bila i Trampov antiislamizam, što je bila suprotnost u odnosu na nacističko divljenje islamu. Ipak, kod Trampa je bila izražena forma narcističkog autoritarizma koja se razlikovala od ratnog Hitlerovog i radikalnog Musolinijevog. Herf je u sličnosti ubrajao nesofisticiranost političke komunikacije, antilevičarstvo, osećaj superiornosti sopstvene nacije, kao i okrenutost ka teorijama zavere. Ipak, Herf je navedene stavove revidirao budući da je tekst najpre objavljen na početku prvog Trampovog predsedništva. Posle 6. januara 2021. Herf je

priznao da je preцениo snagu opozicije unutar Republikanske partije i da je trampizam evoluirao u američku formu fašizma napadom na institucije i vladavinu prava. Uz to, Tramp je, prema Herfu, relativizovao delovanje neonacističkih grupa u Šarlotsvilu pokazujući spremnost za spajanje sa rasističkom i antisemitskom desnicom.

Pored toga, i negacija Holokausta postojala je, kako na desnici, tako i na levisi gde se posebno učvrstila u postkolonijalnim studijama. Naime, postkolonijalne studije su relativizovale Holokaust smestivši ga u nasleđe evropskog kolonijalizma (premda je on postojao i pre velikih geografskih otkrića). Pored toga, Herf je apostrofirao postojanje anticionizma u akademskim zajednicama. U tom pogledu, Herf je ukazao na stavove Džona Miršajmera i Stivena Nolta koji su krivili izraelski lobi za invaziju na Irak zanemarujući niz antiizraelskih odluka američke administracije koji su ohrabivali Palestinu i pozivali Izrael da napusti Liban i Gazu. Anticionizam među akademskom levicom se ogledao, prema Herfovim tvrdnjama, i u bojkotima naučnika iz Izraela zbog državne politike te zemlje. Herf je posebno izdvojio i iskustvo islamskog fundamentalizma u 21. veku. Naime, slično reakcionarnim modernistima, i islamski fundamentalisti mrze zapadnu kulturu i visoko vrednuju terorizam. Sličnost islamizma i fašizma počiva u maskulinizovanoj kulturi, kao i odbacivanju jednakosti žena. Hamas je na osnovu Zaveza od 36 tačaka iz 1988. pokazao jasnu totalitarnu i antisemitsku ideologiju po ugledu na islamističke pokrete iz 1930-ih i 1940-ih godina, a slične vrednosti delili su i Hezbolah, al-Kaida i Boko Haram. Herf je posebno bio kritičan prema Iranu smatrajući da je u toj zemlji antisemitizam ugrađen u temelje državne politike. Prema Herfovom mišljenju SAD, zbog bezbednosnih pitanja zanemaruju ulogu antisemitske ideologije koja je u Iranu dobila centralno mesto.

Kao jedan od najkompetentnijih živih istraživača Nemačke i nacizma danas, Herf se aktivirao u mnogobrojnim polemikama u akademskoj zajednici oko antisemitizma, anticionizma i Izraela. U tom pogledu, ovo delo ima i polemički karakter i predstavlja odgovor, kako brojnim kritičarima Izraela, podržavaocima Palestine i Istočne Nemačke na levisi, tako i zagovornicima mnogobrojnih, neutemeljenih teorija zavera na desnici. Imajući u vidu da je delo nastalo kao siže Herfovih višedecenijskih istraživanja, kao i da je on pokušao da odgovori na „sirenski zov sadašnjice“, delo je po kvalitetu veoma neujednačeno, ali i dalje vredno budući da u kondenzovanom okviru predstavlja izvod iz njegovog prebogatom naučnog opusa. Bez obzira na razlike u pristupu, Her-

fovo najnovije delo predstavlja ne samo važnu analizu, nego i istorijski izvor gde je predstavljen jedan pogled na mnogobrojne sporove u akademskim zajednicama u proteklih nekoliko decenija.

Petar S. Čurčić

Lukas M. Verburgt, ed., *Debating Contemporary Approaches to the History of Science*, London: Bloomsbury Academic, 2024, 376.

Knjiga *Rasprave o savremenim pristupima istoriji nauke* (*Debating Contemporary Approaches to the History of Science*), koju je uredio Lukas Verburgt (Lukas M. Verburgt) predstavlja intelektualno angažovan poduhvat u koji su uključeni reprezentativni istraživači i istraživačice iz oblasti istorije nauke. U središtu većine pristupa jeste ispitivanje promenljivosti i propustljivosti granica, odnosno okvira savremene istorije nauke. Upućuje se na značaj i raznovrsnost uzajamnih odnosa različitih oblasti, perspektiva i razvoja podpolja istorije nauke. Na ovaj način otvaraju se relevantna teorijska, etička i politička pitanja, važna za refleksiju prošlosti i sadašnjosti, te promišljanja budućnosti istorije nauke, kao i intelektualnih i društvenih izazova. Svi prilozi praćeni su dijalogom između komentatora teksta i autora, koji dodatno osnažuje aktivno promišljanje izložene problematike, kritički je usmeravajući, preispitujući, nijansirajući i dopunjujući.

Prema autoru teksta „Globalna istorija nauke“ (*Global History of Science*) Džejsmu Posketu (James Poskett), ni savremeni pristupi istoriji nauke fokusirani na društva izvan Evrope, ni kritika evrocentrizma, ne predstavljaju novu pojavu. Stoga on ističe da je tek u drugoj polovini 20. veka, u kontekstu Hladnog rata, došlo do geografskog sužavanja istraživačkog polja istorije nauke u Evropi i SAD. Autor primećuje da se naučna delatnost do sredine 20. veka posmatrala prvenstveno istorijski, odnosno cilj je bio da se pronađe i isprati veza između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Takođe ukazuje da je i sam pojam „globalno“ krajem 19. veka počeo dominantno da se identifikuje sa „univerzalno“. U tekstu se zato naglašava istorijski promenljiva i višeznačna priroda pojma „globalno“, koji može označavati geografsku odrednicu, hronologiju, razmeru, povezanost ili odnos. Kao zaista nov metodološki doprinos savremenih perspektiva autor ističe pristupe koji ispituju kako se kroz procese cirkulacije – predmeta, praksi, ljudi i znanja – i kroz dinamične susrete (često obeležene nejednakošću i nasiljem) formiraju novi oblici istorijske svesti i međusobno osporavane „globalne“ perspektive. Komentar teksta ističe